

Іван НІМЧУК

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ У ВІДНІ В ДНЯХ ПЕРЕВОРОТУ (Причинок до історії будови української держави в Галичині)

Думка явного сепаратизму від Австрії стала назрівати в умах молодих українських старшин австрійської армії (інших молодих українських інтелігентів не було, бо майже всі служили в рядах армії) вже по відомім маніфесті Франца-Йосифа з 4 листопада 1916 р. про відокремлення Галичини. Маніфест сей означав перечеркнення плану тодішньої Загальної Української Ради¹ про утворення окремого автономного українського краю в Австрії і полишення української Галичини під скріпленням поль-

ським пануванням, бо розширення автономії Галичини було однозначне зі скріпленням польського панування в Галичині.

Та дальші події, а саме: смерть цесаря Франца-Йосифа і скликання парламенту новим цесарем Карлом відвернули на якийсь час увагу українців від акта з 4 листопада. Пішли ріжні обіцянки й торги, справа відокремлення Галичини зійшла з овиду.

Щойно загальноросійська революція, що принесла й воскресіння України, і приступлення Америки

Іван Німчук (1891–1956) – громадський діяч і журналіст з Галичини. Був редактором українських газет, зокрема віденського тижневика „Український прапор” (1921–1923). Опублікував численні статті й розвідки з історії, культури, статистики, спогади тощо. Після Другої світової війни – на еміграції в Німеччині й Канаді. Подаємо тут його спомин про маловідому патріотичну діяльність українських військовиків у Відні напередодні й під час листопадового перевороту 1918 р. в Галичині та створення Західноукраїнської Народної Республіки. Текст спомину передруковуємо з однойменної, раритетної нині, брошури (Відень–Львів: Накладом „Українського прапора”, 1922. – 18 с.).

до війни по боці Антанти розбухали в Австрії українську суспільність, найпаче ж її молодше покоління. І в краю, і в українських полках на фронті, й у заплілі, і у Відні стало ферментувати, зачалися дискусії, наради, збори.

Вислідом того настрою був революційний військовий гурток у Відні, що оснувався 31 мая 1917 р. Його оснування попередило кілька таємних нарад присутніх у Відні українських старшин Легіону УСС і австрійської армії. Членами його були: Р. Заклинський, М. Опока, С. Безпалько, В. Свидерський і автор сих споминів. Метою гуртка було відірвання українських земель від Австрії і прилучення їх до Великої України. Для сеї цілі постановив гурток вести іредентистичну пропаганду в рядах галицьких і буковинських полків, де до того часу – в противенстві до чеських, югослов'янських, а навіть польських полків – не було і сліду такої роботи. Гурток передискутував свою програму й поділився на підгуртки з 4–6 осіб. Був план видати відозву до українських військ австрійської армії із зазивом до непослуху й дезерції². Пропаганда пішла по краю і по наших полках. Багато зробило в сім напрямі „оброблювання” старшин, що приїздили з фронту на відпустку й переїздили через Відень до Галичини. З відомих причин не вели ми ні про-

токолів, ні найменших записок. Знаю тільки, що подібні гуртки постали в рядах УСС і в деяких полках. Одначе віденський гурток по кількох (5–6) своїх засіданнях розлетівся. Причиною була небезпека відкриття, бо про гурток стало забагато людей говорити, як також примусовий виїзд деяких членів з Відня³.

Та кинена раз думка не пропала. Виміна гадок та дискусії не вгавали. Пішли наради і збори у віденському акад[емічнім] тов[аристві] „Січ”, що була тоді під головуванням енергійного З. Пеленського. Згадаю тут про збори з 25 квітня 1917 р., які ухвалили привіт Головній українській студентській раді Києва⁴, і збори з 3 грудня 1917 р., на яких ухвалено постанову, що найвищою владою для всіх українців є Центральна Рада в Києві. Резолюції сих останніх зборів, вислані до львівських українських дневників⁵, польські цензори сконфіскували, а проти учасників зборів розпочалося у Відні слідство за державну зраду. Зачалися ревізії⁶ в „Січ” й по приватних мешканнях і тягання до поліції. В українських студентських кругах було бажання довести до процесу, який повинен був спопуляризувати нашу справу в Європі, головню ж в очах Антанти. Але що кількох учасників зборів належало до військового стану (автор резолюцій був також австрійським резер-

вовим офіцером), яким грозив військовий суд, з котрим не було тоді жартів, то Українська парламентарна репрезентація⁷ постаралася своєю інтервенцією⁸, що слідство припинено.

В другій половині 1918 р. вже було видно, що Центральні держави не встояться. Особливо ж Австро-Угорщина посилала ноти за нотами з мировими пропозиціями. В місяцях вересні–жовтні воєнний розгром Центральних держав висів уже в воздуху.

Українців у Відні було в тім часі небагато, військових – ледве кільканадцять. В половині жовтня стали українські військові між собою вже явно радити, що нам робити на випадок розгрому Австрії. Молодші однодушно годилися в тому й настоювали на се, що треба створити українську військову організацію, яка повинна б заложити у Відні перехідну українську військову станицю⁹ для сподіваних десятків тисяч поворотців з Італійського, Албанського й інших фронтів, зорганізувати українське військове представництво, яке виступило б як рівнорядний чинник при ліквідації спільного військового майна й кермувало б українським військовим рухом у Відні. Скільки глибоко вкоріненої лояльності, страху й рабства було ще тоді в декого з наших громадян, свідчить хоч би

такий факт: до одної такої наради кількох українських військових втягнуто раз також поважного представника нашої професури. Вислухавши нас, заявив він коротко: „Панове, не забувайте, що ви військові і що ви присягали”, причім зробив увагу, що він, мовляв, робить нам ласку, бо не зробить з сеї розмови відповідного вжитку...

Після Української конституанти у Львові з 19 жовтня¹⁰ пішли події скорим кроком. Треба було скоро рішатися й нам. По 2–3 передвступних нарадах (на яких були З. Пеленський, В. Біберович, І. Проць, І. Карач, я і ще дехто) скликано 27 жовтня більшу нараду в бічній кімнаті каварні райхсрату. Зібралось 17 учасників, головним чином військових. Присутній був також сотник В. Байло від військової місії Вел[икої] України, яка була вже від кількох місяців у Відні. Проводив нараді однор[ічний] добров[олець] Дрогомирецький. Тут основно передискутовано потребу військового представництва і станиці й вибрано комітет з п'ятих членів (Біберович, тоді завідуючий канцелярією УПР, Пеленський, Дрогомирецький, Коберський, Кушак), який мав справу повести далше.

Дня 1 листопада перед полуднем відбулося в українській клубовій залі австрійського парламенту зібрання українських військових, го-

ловним чином старшин. Між присутніми був підполк[овник] (тоді) Варивода і сотник проф. д-р Смаль-Стоцький. При кінці наради прийшов до зали президент д-р Є. Петрушевич і заявив коротко отсе: „Дуже дякую вам, панове, що ви так скоро зібралися, щоб послужити справі рідної державності. Повідомляю вас, що якраз вчора сказав я австрійському прем'єрові Лямашеві в присутності п. міністра Горбачевського й міні[стра] Тогенбурга: «Бувай здорова, Австріє! Між нами порвані всі нитки. Тепер ми самі будем рішати про себе!»» Сю заяву прийняли зібрані гучними оплесками.

Пополудні того ж дня відбулося в локалі¹¹ „Січі” велике зібрання (до 100 осіб) під проводом підполк[овника] Вариводи, який і отворив збори. Промовцями виступали: Пеленський, Катамай, Бриндзан, Посацький, Кушак, Дрогомирецький. Говорив також проф. Стоцький. Збори визначили українським військовим представником підполк[овника] Вариводу, а Парламентарна репрезентація іменувала від себе військовим делегатом (політ.) проф. Стоцького. Командантом української перехідної станиці вибрано поручника Катамая, бо він уже був довший час командантом віденської станиці УСС і добре в тих справах визнавався. Крім сього, ухвалено багато інших справ, між ін-

шими – висилку військових відпоручників¹² на всі прифронтові збірні точки, щоби спрямовували всіх наших людей до віденської станиці й не дали їм розпорозуватися по чужих націях, висилку делегатів до залізничного полку в Корнайбургу, де було багато українців, висилку делегата до Вінер-Найштадта з такою самою ціллю, усталення служби по всіх віденських двірцях¹³, видання відповідної відозви до українського війська і т. п. Вибрано також відповідні комітети (технічно-організаційний, пресовий, для зв'язку з краєм). Збори мали бадьорий характер, все ж таки вчувалися тут і там песимістичні нотки.

Найближчого дня зложив я з тов[аришем] І. Процем відозву, яку після одобрення през[идентом] д-ром Петрушевичем видрукували ми в друкарні Гольцгавзена в накладі 10 000 примірників. При укладанню її було присутніх кількох членів пресового комітету. Пам'ятаю, що дискутували ми довго, чи підписати під відозвою „Військова рада”, чи інакше, бо вже тоді побоювався дехто слова „рада” (світ). Згодилися-таки на „Військову раду”, бо виглядало поважніше, як пропонований „Комітет”.

Тому, що ся відозва, перша українська відозва до українського війська після розвалу Австрії як історичний документ має свою вартість, подаю тут її текст без зміни.

З рук до рук! З рук до рук!

Жовніри!¹⁴ **Українці!**

Польське панування в Галичині скинено. Українські жовніри і робітники обсадили цілий Львів. І всі більші міста Східної Галичини. Українською Галичиною по Сян, українською Буковиною і українськими частями Угорщини править Українська Національна Рада у Львові, яка є тепер нашою найвищою державною властю. Ми всі підлягаємо тепер тільки її приказам.

Поляки в Кракові не перепускають українських жовнірів. Вони їх роззброюють, обрабовують і задержують в голоді і холоді.

Ми мусимо чимскорше добитися всі між своїх, бо там ждуть на нас. Тому кождий український жовнір мусить зголоситися до збірної станиці української національної армії у Відні, десятий беширк¹⁵, артилерійські бараки (їхати трамваєм ч. 67). Там кождий український жовнір довідається, коли, куди і як переїде до Галичини. Там кождий дістане їду і пристановище.

Жовніри! Зброї і амуніції не кидайте! Держати її як святу річ при собі, бо вона буде нам конче потрібна дома. Нас дожидає ціла галицька Україна. Наша вільна нині рідна земля виглядає нас зі всіх сторін світу!

Ми проливали свою кров і гинули поверх чотири роки за чужу справу. Тепер мусимо піти на поміч своїм батькам, братам, жінкам, своїм края-

нам жовнірам, які скинули з себе польське ярмо, щоби на віки його позбутися і добути свободу закріпити.

Жовніри!

Коли хочемо вже раз зажити вільним життям, коли хочемо знищити до тла польську неволю, коли хочемо дістати на власність розлогі панські лани, зрошені нашим потом і кров'ю, мусимо бути карні¹⁶ і мусимо слухати тільки своєї української власті, якою є Національна Рада у Львові.

Нехай живе Українська Національна Рада!

Нехай живе українська національна армія!

Нехай живе українська Держава і весь український нарід!

Українська військова рада у Відні.

Найближчого дня була вона готова і зараз виїхали з нею делегати на фронт.

„Перед хвилиною, ще в кігтях австрійського орла, були ми вже вольними синами України, на службі української армії, зі синьо-жовтими відзнаками на рамені й такою ж розеткою на шапках. Ми їхали назустріч тисячам братів наших з італійського фронту, щоб занести їм радісну вістку: ви вже не раби, а вольні сини й козаки вільної України.

Серце дрижало на спогад останніх вісток з Галичини: Львів, Перемишль, перші бої українців за свою волю, перші жертви! Все те не-

наче блискавиця перелітало серед хаосу думок і почувань. Одно нестримне бажання заволоділо душею – чимскорше долетіти до них, розказати їм, показати дорогу та піднести вгору їх прибитого духа!”¹⁷

З такими думками й почуваннями їхали наші делегати сповнити свій обов'язок. А обов'язок був нелегкий, бо наші люди були прибиті, зневірені, перемучені, а до того поляки, чехи, румуни й інші вели між ними сильну агітацію і тягнули їх між себе. Все ж таки більша частина українських жовнірів прямувала до української збірної станиці у Відні й не давалася зводити на манівці¹⁸. А скільки було випадків надзвичайного прив'язання для рідної справи, сього не зчислити. Пам'ятаю випадки, де наші жовніри приїздили на станицю в повнім озброєнні і з крісом¹⁹ під плащем, хоч переходили по дорозі кільканадцять ревізій австрійських військових властей, які всі такі речі конфіскували. Треба дивуватися, як вони се могли перевезти!

Зараз в перших днях листопада зародилися артилерійські бараки в Х окрузі Відня (Laaerstrasse), які роздобуто на перехідну станицю для українців, нашими жовнірами і старшинами. Фізичний стан людей був пожалування гідний, моральний – не краший. Обдерті, голі, голодні, брудні... Тяжко було формувати з них бо-

йові частини. Люди в більшості рвалися додому, а тут кождий день приносив сотки нових жовнірів.

Зачалися – спершу з великими труднощами й небезпеками – транспорти²⁰ наших людей до Галичини через Угорщину, почалася праця над формуванням відділів²¹ для відсічі Львова. Кожного дня відбувалися в станиці великі віча (бесідники²²: Проць, Білинський, сел[янин] Бариш, Пеленський, Пасічник і інші), на яких освідомлювано людей про вагу моменту, вияснювано сучасне положення і звано всіх до оборони Рідного Краю. Промовцями виступали головні старшини, часами дехто з віденської української інтелігенції, але найкраще вражіння робили бесідники з-поміж мужви. Варто згадати, що вже тоді давалися чути між вояцтвом під впливом агітації з міста, постанови у Відні червоної гвардії і її майже щоденних маніфестацій більшовицькі нотки.

Перший курінь на відсіч Львова в силі 600 людей відійшов в короткім часі під проводом підполк[овника] Кравса, того самого, що вірно витривав до самого кінця і робив відомий відворот²³ через Галичину на Підкарпатську Україну... З подивом гляділи ми на їх виснажені обличчя, але ясніючі очі, випрямлені спини, рішучість і тверду постанову після 4-річної служби чужим послужити і своїй справі.

Галицькій Україні, що стояла в розгарі важкої боротьби, стали прибувати на поміч свіжі полки й курені. Віденська військова організація виконувала по силах своє завдання.

ПРИМІТКИ

¹ Загальна Українська Рада – політична організація, утворена 5 травня 1915 р. у Відні як репрезентація всього українського народу під час війни і водночас найвище і єдине українське представництво в Австро-Угорщині.

² Дві такі літографовані відозви видав гурток в коші УСС. З них одну зі сконфіскованою промовою посла Загайкевича й коментарем до неї. Відозви сі перевозжено в наплечниках до Відня, а звідси на Італійський фронт. – *Прим. автора.*

³ Гляди: Др. М.Лозинський. Галичина в рр. 1918–1920, стор. 23. – *Прим. автора.*

⁴ Гляди: Вістник Союзу визволення України, ч. 148 (18), стор. 23. – *Прим. автора.*

⁵ Дневник – щоденна газета.

⁶ Ревізія – тут: трус, обшук.

⁷ Українська парламентарна репрезентація (УПР) – об'єднання українських послів (депутатів) австрійського парламенту.

⁸ Інтервенція – тут: втручання.

⁹ Станиця – тут: пункт, осередок.

¹⁰ Йдеться про створення 18 жовтня 1919 р. у Львові на зборах усіх українських депутатів

австрійського парламенту, українських членів галицького і буковинського сеймів, представників партій Галичини та Буковини, духовенства й студентства Української Національної Ради як предстаницького органу українського народу в Австро-Угорщині.

19 жовтня УНРада, спираючись на право народів на самовизначення, проголосила українську державу на всіх українських етнічних теренах Галичини, Буковини та Закарпаття. Президентом УНРади було обрано Є. Петрушевича.

¹¹ Локаль – приміщення.

¹² Відпоручник – представник.

¹³ Двірець – тут: залізнична станція, вокзал.

¹⁴ Жовнір – солдат, вояк.

¹⁵ Бецирк (нім.) – округа.

¹⁶ Карний – тут: дисциплінований.

¹⁷ І. Карач. Спомин з Бреннерпасу в пад. 1918, „Укр. Пр.“, ч. 23–25, р. 1919. – *Прим. автора.*

¹⁸ Великі заслуги поклало тут від[енське] українське жіноцтво й делегати робітничих товариств, що перші робили днями й ночами службу по віденських дворцях. – *Прим. автора.*

¹⁹ Кріс – гвинтівка.

²⁰ Транспорт – тут: перевезення.

²¹ Відділ – тут: загін.

²² Бесідник – тут: промовець.

²³ Відворот – тут: відступ.